

Stretnutie s umelcami

Príhovor Svätého Otca Benedikta XVI.

Sixtínska kaplnka

sobota, 21. novembra 2009

Páni kardináli,

ctení bratia v biskupskej a kňazskej službe,

vážení umelci,

dámy a páni!

S veľkou radosťou vás vítam na tomto význačnom mieste, takom bohatom na umenie i históriu. Srdečne pozdravujem každého z vás a ďakujem vám, že ste prijali moje pozvanie. Týmto stretnutím by som chcel vyjadriť a obnoviť priateľstvo Cirkvi so svetom umenia, priateľstvo, ktoré sa v priebehu času upevňovalo. Kresťanstvo totiž od svojich počiatkov dobre chápalo hodnotu umenia a umne využívalo jeho mnohotvárne jazyky na sprostredkovanie svojho nemenného posolstva spásy. Toto priateľstvo však treba neustále podporovať a rozvíjať, aby bolo autentické a plodné, prispôsobené dobe a zohľadňovalo rôzne spoločenské a kultúrne zmeny. To je dôvod nášho dnešného stretnutia. Srdečne ďakujem arcibiskupovi Gianfrancovi Ravasimu, predsedovi Pápežskej rady pre kultúru a Pápežskej komisie pre kultúrne dedičstvo Cirkvi, za jeho podporu, za to, že so svojimi spolupracovníkmi zorganizoval toto stretnutie, ako aj za slová, ktoré mi práve adresoval.

Pozdravujem prítomných kardinálov, biskupov, kňazov a rôzne významné osobnosti. Ďakujem aj Pápežskému speváckemu zboru Sixtínskej kaplnky, ktorý sprevádza tento významný okamih. Protagonistami tohto stretnutia ste vy, milí a vážení umelci z rôznych krajín, kultúr a náboženstiev, možno niektorí vzdialení od náboženskej praxe, no túžiaci udržiavať živú komunikáciu s Katolíckou cirkvou a neobmedzovať horizont existencie len na materiálne skutočnosti, na jej reduktívny a triviálny obraz. Predstavujete pestrý svet umenia, a práve preto by som chcel prostredníctvom vás odovzdať všetkým umelcom pozvanie na priateľstvo, dialóg a spoluprácu.

Tento moment je obohatený o niekoľko významných výročí. Pripomíname si desiate výročie *Listu umelcom* môjho ctihodného predchodcu, Božieho služobníka Jána Pavla II. Tento pápež,

sám umelec, v predvečer Veľkého jubilea roku 2000 po prvýkrát napísal priamo umelcom, pričom spojil slávnostný charakter pápežského dokumentu s priateľským tónom rozhovoru „so všetkými, čo sa vášnivo oddávajú hľadaniu nových ‚epifánií‘ krásy“, ako sa uvádza v oslovení. Ten istý pápež pred dvadsiatimi piatimi rokmi vyhlásil blahoslaveného Fra Angelica za patróna umelcov, označiac ho za vzor dokonalej harmónie medzi vierou a umením. Moje myšlienky sa ďalej vracajú k 7. máju 1964, keď sa pred štyridsiatimi piatimi rokmi práve na tomto mieste odohrala historická udalosť, ktorú si pápež Pavol VI. veľmi želan na potvrdenie priateľstva medzi Cirkvou a umením. Slová, ktoré pri onej príležitosti vyslovil, dodnes rezonujú pod klenbou tejto Sixtínskej kaplnky a dotýkajú sa nášho srdca i mysle. „Potrebujeme vás,“ povedal. „Naša služba potrebuje vašu spoluprácu. Lebo, ako viete, našou službou je hlásať a sprístupňovať svet ducha – neviditeľného, nevysloviteľného, Božieho – a robiť ho zrozumiteľným, ba priam dojemným. A v tejto činnosti... ste majstrami. Je to vaše remeslo, vaše poslanie, a vaše umenie spočíva práve v tom, že z neba ducha vyvábite jeho poklady a oblečiete ich do slov, farieb, foriem, do prístupnej podoby“ (*Insegnamenti* II, [1964], 313). Pavol VI. si tak vážil umelcov, že ho to viedlo ku skutočne odvážnemu vyjadreniu: „A ak by nám chýbala vaša pomoc, naša služba by sa stala koktavou a neistou a musela by vynaložiť isté úsilie, aby sa sama stala takpovediac umeleckou, ba prorockou. Pre takéto pozdvihnutie k sile lyrického vyjadrenia intuitívnej krásy by sa kňazstvo muselo stotožniť s umením“ (*tamže*, 314). Pri tejto príležitosti Pavol VI. prevzal na seba záväzok „obnoviť priateľstvo medzi Cirkvou a umelcami“ a požiadal ich, aby ho prijali a zdieľali, seriózne a objektívne analyzujúc príčiny, ktoré tento vzťah narušili. S odvahou a zanietením majú preveziť zodpovednosť za obnovený a hlbší proces vzájomného poznania a dialógu, s cieľom autentického „znovuzrodenia“ umenia v kontexte nového humanizmu.

Ako som už povedal, toto historické stretnutie sa uskutočnilo tu, v tejto svätyni viery a ľudskej tvorivosti. Nie je preto náhoda, že sa nachádzame práve na tomto mieste, vzácnom svojou architektúrou i symbolikou, no ešte viac freskami, ktoré ho robia nezameniteľným, počnúc majstrovskými dielami Perugina a Botticelliho, Ghirlandaia a Cosima Rosselliho, Lucu Signorelliho a ďalších, až po scény z *Knihy Genезis* a posledného súdu, vynikajúce to diela Michelangela Buonarrotiho, ktorý nám v nich zanechal jedno z najvýnimočnejších diel celých dejín umenia. Často tu zaznieval aj univerzálny jazyk hudby, vďaka genialite veľkých hudobníkov, ktorí svoje umenie dali do služieb liturgie a pomáhali dušiam pri ich výstupe k

Bohu. Sixtínska kaplnka je zároveň výnimočnou pokladnicou spomienok, pretože bola dejiskom slávnostných i oficiálnych udalostí, ktoré poznačili dejiny Cirkvi a ľudstva. Ako viete, tu volí kardinálske kolégium pápeža; tu som aj ja s úzkosťou a absolútnou dôverou v Pána prežil nezabudnuteľný okamih svojho zvolenia za nástupcu apoštola Petra.

Drahí priatelia, nech k nám dnes tieto fresky prehovorí a nech nás vedú ku konečnému cieľu ľudských dejín. Posledný súd, ktorý je za mnou, nám pripomína, že ľudské dejiny sú pohybom a vzostupom, sú neustálym napätím smerom k plnosti, ku konečnému šťastiu, k horizontu, ktorý vždy presahuje prítomný moment, hoci sa s ním prelína. Dramatická scéna zobrazená na tejto freske nám však pred oči stavia aj riziko definitívneho pádu človeka, riziko, ktoré ohrozuje ľudstvo zakaždým, keď sa nechá zviest' silami zla. Freska preto predstavuje silný prorocký výkrik proti zlu; proti všetkým formám nespravodlivosti. Pre veriacich je však vzkriesený Kristus cestou, pravdou a životom. Pre tých, ktorí ho verne nasledujú, je bránou, ktorá nás vedie k pohľadu na Boha „tvárou v tvár“, pohľadu, z ktorého plynie plné a definitívne šťastie bez obmedzení. Michelangelo nám tak kladie pred oči alfu i omegu, začiatok i koniec dejín, a pozýva nás kráčať po ceste života s radosťou, odvahou a nádejou. Dramatická krása Michelangelovho obrazu s jeho farbami a formami sa tak stáva ohlasovaním nádeje, mocnou výzvou, aby sme pozdvihli svoj pohľad ku konečnému horizontu. Hlboké spojenie medzi krásou a nádejou bolo aj jadrom sugestívneho posolstva, ktoré Pavol VI. adresoval umelcom na záver Druhého vatikánskeho ekumenického koncilu 8. decembra 1965: „Vám všetkým,“ slávnostne vyhlásil, „Cirkev koncilu hovorí naším hlasom: Ak ste priateľmi pravého umenia, ste našimi priateľmi!“ (*Enchiridion Vaticanum*, 1, s. 305). A dodal: „Tento svet, v ktorom žijeme, potrebuje krásu, aby neupadol do zúfalstva. Krása, podobne ako pravda, prináša radosť do ľudských srdc, je tým vzácnym plodom, ktorý odoláva opotrebovaniu časom, ktorý spája generácie a uschopňuje ich komunikovať v obdive. A to vďaka vašim rukám... Pamätajte, že ste strážcami krásy vo svete“ (*tamže*).

Súčasná doba je, žiaľ, poznačená nielen negatívnymi javmi v sociálnej a ekonomickej oblasti, ale aj oslabením nádeje, určitou nedôverou v medziľudské vzťahy, takže pribúdajú známky rezignácie, agresivity a zúfalstva. Svetu, v ktorom žijeme, preto hrozí, že sa zmení na nepoznanie pre nerozumnú činnosť človeka, ktorý namiesto kultivovania jeho krásy bezohľadne využíva zdroje planéty v prospech niekoľkých a nezriedka hyzdí jej prírodné zázraky. Čo môže obnoviť nadšenie a dôveru, čo môže povzbudiť ľudskú dušu, aby opäť

našla svoju cestu, vzhliadla k obzoru a snívala o živote hodnom svojho povolania, ak nie krása? Viete veľmi dobre, milí umelci, že zážitok krásy, autentickej krásy, ktorá nie je ani pominuteľná, ani povrchná, nie je pri hľadaní zmyslu a šťastia niečím doplnkovým alebo druhoradým, pretože takýto zážitok človeka nevzdáľuje od reality, ale naopak, vedie ho k priamej konfrontácii s každodenným životom, k jeho oslobodeniu od temnoty a k jeho premene, aby sa stal žiarivým a krásnym.

Skutočne, esenciálnou funkciou pravej krásy, ktorú vyzdvihol už Platón, je to, že človeku sprostredkuje spásonosný „šok“, ktorý ho vyvádza zo seba samého, vytrháva z rezignácie, zo spokojnosti s každodenným životom, niekedy ho dokonca prinúti trpieť a zraní ako šíp, no práve tým ho „prebudí“, znovu otvorí oči jeho srdca a mysle, dá mu krídla, nesú ho do výšky. Dostojevského slová, ktoré sa chystám citovať, sú nepochybne odvážne a paradoxné, ale nabádajú k zamysleniu: „Ľudstvo môže žiť,“ hovorí, „bez vedy, môže žiť bez chleba, ale bez krásy by už nemohlo žiť, lebo by už na svete nebolo čo robiť. Tu je celé tajomstvo, tu sú celé dejiny“. Maliar Georges Braque mu dáva za pravdu: „Umenie je stvorené na to, aby znepokojovalo, zatiaľ čo veda upokojuje“. Krása nás šokuje, ale práve tým nám pripomína náš definitívny osud, vracia nás do pohybu, naplňuje novou nádejou, dodáva odvalu prežívať naplno jedinečný dar existencie. Hľadanie krásy, o ktorom hovorím, evidentne nespočíva v nijakom úniku do iracionálna alebo do čistého estetizmu.

Príliš často je však krása, ktorá sa nám vnucuje, iluzórna a klamlivá, povrchná a oslnivá, ba až zaslepujúca. Namiesto toho, aby človeka vyvádza zo seba samého a otvárala mu obzory skutočnej slobody, ťahajúc ho nahor, uväzňuje ho v ňom samom a ešte viac zotročuje, zbavuje nádeje a radosti. Je to zvodná, no pokrytecká krása, ktorá prebúdzá žiadostivosť, túžbu po moci, po vlastníctve, po ovládaní druhých. Čoskoro sa mení na svoj opak a berie na seba podobu obscénosti, priestupku či provokácie, ktoré sú samoúčelné. Na druhej strane autentická krása otvára ľudské srdce nostalgii, hlbokéj túžbe po poznaní, láske, túžbe ísť k Inému, siahať až za hranice smrti. Ak prijmem, že krása sa nás dôverne dotýka, zraňuje nás, otvára nám oči, potom znovu objavíme radosť z videnia, zo schopnosti pochopiť hlboký zmysel našej existencie, Tajomstvo, ktorého sme súčasťou a z ktorého môžeme čerpať plnosť, šťastie, vašen každodenného úsilia. Ján Pavol II. vo svojom *Liste umelcom* cituje tento verš poľského básnika Cypriána Norwida: „Krása je tu pre oduševnenie diela, / dielo je pre povznesenie“ (3). A ďalej dodáva: „Ako hľadanie krásna, ktoré je ovocím predstavivosti

presahujúcej všednosť, je umenie svojou prirodzenosťou určitou výzvou k tajomstvu.

Dokonca aj vtedy, keď preniká do najtemnejších hĺbok duše, alebo do najotrasnejších stránok zla, stáva sa umelec v určitom zmysle hlasom všeobecného očakávania spásy“ (10). A v závere potvrdzuje: „Krása je šifrou tajomstva a poukazom na večné“ (16).

Tieto posledné slová nás nabádajú, aby sme v našich úvahách urobili ďalší krok. Krása, počnúc tou, ktorá je viditeľná vo vesmíre a v prírode, až po krásu umeleckých výtvorov, sa práve pre svoju vlastnosť otvárať a rozširovať obzory ľudského vedomia, ukazovať za hranice nás samých, stavať nás zoči-voči priepasti nekonečna, môže stať cestou k transcendentnu, k definitívnemu Tajomstvu, k Bohu. Ak je umenie vo všetkých svojich formách konfrontované s veľkými otázkami existencie, so základnými témami, od ktorých sa odvíja zmysel života, môže nadobudnúť náboženský význam a premeniť sa na cestu hlbokoj vnútornej reflexie a spirituality. Túto príbuznosť, tento súlad medzi cestou viery a cestou umenia potvrdzuje nespočetné množstvo umeleckých diel, ktorých protagonistami sú postavy, príbehy a symboly z tej obrovskej zásobárne „postáv“ – v najširšom zmysle slova –, ktorou je Biblia, Sväté písmo. Veľké biblické príbehy, témy, obrazy a podobenstvá inšpirovali nespočetné majstrovské diela v každej oblasti umenia, rovnako ako prehovárali k srdcu každej generácie veriacych prostredníctvom nemenej výrečných a pútavých miestnych remeselných a umeleckých diel.

V tejto súvislosti možno hovoriť o *via pulchritudinis*, ceste krásy, ktorá je umeleckou a estetickou cestou, no zároveň je cestou viery a teologického výskumu. Teológ Hans Urs von Balthasar začína svoje významné dielo, teologickú estetiku s názvom *Herrlichkeit*, týmito sugestívnymi slovami: „Krása je slovo, ktorým začneme. Krása je posledné slovo, ktoré sa mysliaci intelekt odváži vysloviť, pretože ono jednoducho vytvára aureolu, nedotknuteľnú korunu okolo dvojitého súhvezdia pravdy a dobra a ich vzájomného nerozlúčného vzťahu“. Ďalej poznamenáva: „Je to nezištná krásy, bez ktorej antický svet odmietal pochopiť sám seba, toto slovo, ktoré sa nenápadne, a preda neomylné rozlúčilo s našim novým svetom, svetom záujmov, a ponechalo ho napospas jeho vlastnej lakomosti a smútku. Už ho nemiluje a nepodporuje ani náboženstvo“. A uzatvára: „Môžeme si byť istí, že ten, kto sa jej vysmieva, akoby bola ozdobou buržoáznej minulosti – či už si to prizná alebo nie –, sa už nedokáže modliť a čoskoro ani milovať“. Cesta krásy nás teda vedie k uchopeniu Celku vo fragmente, Nekonečného v konečnom, Boha v ľudských dejinách. Simone Weilová v tejto súvislosti

napísala: „Vo všetkom, čo v nás vzbudzuje čistý a autentický pocit krásy, je skutočne prítomný Boh. Vo svete je istý druh vtelenia Boha, ktorého znakom je krása. Krása je experimentálnym dôkazom, že vtelenie je možné. Preto je každé prvotriedne umenie vo svojej podstate náboženské“. Hermann Hesse to vyjadril ešte výstižnejšie: „Umenie znamená: odhaľovať Boha vo všetkom, čo existuje“. Boží služobník Ján Pavol II. prevzal slová pápeža Pavla VI. a potvrdil túžbu Cirkvi obnoviť dialóg a spoluprácu s umelcami: „Cirkev potrebuje umenie, aby mohla odovzdávať posolstvo, ktoré jej zveril Kristus“ (*List umelcom*, 12); ale hneď sa aj pýta „Potrebuje umenie Cirkev?“ a vyzýva umelcov, aby našli zdroj novej a motivovanej inšpirácie v náboženskej skúsenosti, v kresťanskom zjavení a vo „veľkom kódexe“, ktorým je Biblia.

Drahí umelci, blížim sa k záveru a podobne ako môj predchodca, by som vám chcel adresovať srdečnú, priateľskú a vrúcnu výzvu. Ste strážcami krásy; vďaka svojmu talentu máte schopnosť prehovoriť k ľudskému srdcu, dotknúť sa individuálnych i kolektívnych citov, vzbudiť sny a nádeje, rozšíriť obzory poznania a ľudského snaženia. Buďte preto vďační za dary, ktoré ste dostali, a plne si uvedomujte veľkú zodpovednosť za sprostredkovanie krásy, za komunikáciu v kráse a skrze krásu! Buďte prostredníctvom svojho umenia hlásateľmi a svedkami nádeje pre ľudstvo! A nebojte sa konfrontovať s prvým a definitívnym zdrojom krásy, viesť dialóg s veriacimi, s tými, ktorí sa rovnako ako vy cítia byť vo svete a v dejinách pútnikmi smerujúcimi k nekonečnej Kráse! Viera nič neuberá vášmu géniu, vášmu umeniu, naopak, povznáša ich a živí, povzbudzuje ich, aby prekročili prah a kontemplovali s fascinovaným a dojatým zrakom posledný a definitívny cieľ, slnko bez západu, ktoré osvetľuje prítomný okamih a robí ho krásnym.

Svätý Augustín, ako básnik zamilovaný do krásy, uvažujúc o definitívnom osude človeka a komentujúc takmer *ante litteram* scénu posledného súdu, ktorú máte dnes pred očami, napísal: „Budeme sa teda tešiť bratia z pohľadu, ktorý naše oči nikdy nepoznali, uši o ňom nepočuli, fantázia si nedokázala predstaviť: z videnia, ktoré prevyšuje všetku pozemskú krásu, krásu zlata, striebra, lesov a polí, mora a oblohy, slnka a mesiaca, hviezd a anjelov. Toto je dôvod: ono je zdrojom každej inej krásy“ (*In 1 Ioannis 4, 5: PL 35*, 2008). Prajem vám všetkým, drahí umelci, aby ste túto predstavu nosili vo svojich očiach, vo svojich rukách, vo svojich srdciach, aby vám prinášala radosť a vždy inšpirovala vaše krásne diela. Zo srdca vás žehnám a tak, ako Pavol VI., vás pozdravujem jediným slovom: *Dovidenia!*